

UHRIN DOROTTYA

*Szent Katalin
mint az uralkodók patrónusa**

Bevezetés

AZ ALEXANDRIAI SZENT Katalin kultuszával foglalkozó nemzetközi szakirodalom – mindenekelőtt Tracey Sands és Katherine Lewis nevét kell megemlíteni – felfigyelt arra, hogy a szent támogatottsága kiemelkedő volt az uralkodók körében, és gyakran választották védőszentül.¹ Szent Katalin személyes védőszentté választása már csak azért is figyelemre méltó, mivel 4. századi alexandriai mártíromsága miatt nem kötődött egyik európai ország területéhez sem, illetve kevés kivételtől eltekintve elsődleges ereklyéjét sem találjuk meg a középkori Európában. Az ereklye egy szent tiszteletének terjedésében igen jelentős szerepet játszhat, hiánya pedig lassíthatja a kultusz terjedését. A nem helyi kötődésű szentek esetén a kultuszt leginkább az ereklye jelenléte mozdíthatja elő, például a másik népszerű vértanú szűz, Antiochiai Szent Margit kultusza is jelentősen megerősödött Magyarországon, miután II. András hazahozta a szent fejereklyéjét a Szentföldről.² Dolgozatomban megkísérlem bemutatni, hogy – az ereklye hiányának ellenére – Szent Katalin miért vált vonzó patrónusszentté a magas rangú hívők számára, s kultuszának térnyerésében királyi származása mennyiben játszhatott közre. Mivel Szent Katalin a középkor egyik legnépszerűbb szentje volt, e tanulmány keretei nem teszik lehetővé a teljes körű európai vizsgálatot. Azonban néhány példán keresztül – főként a magyar vonatkozásokra koncentrálva – felvázolom, hogy kultuszának terjedését miként segítette elő az uralkodói támogatás, illetve Katalin királynői státusza hogyan jelent meg, például az ikonográfiájában.

* Köszönet illeti Madas Edit professzor asszonyt, hogy értékes megjegyzéseivel külső lektorként hozzájárult a tanulmány megszületéséhez.

¹ Katherine J. Lewis: *The Cult of St Katherine of Alexandria in Late Medieval England*. Woodbridge, 2000. 63.; Christine Walsh: *The Cult of St Katherine of Alexandria in Early Medieval Europe*. Aldershot, 2007. 147.; Tracey R. Sands: *The Company She Keeps. The Medieval Swedish Cult of Saint Katherine of Alexandria and its Transformations*. Tempe, 2010. 7–20.

² SRH I. 465.

Szent Katalin, a vértanúvá vált szűz királynő

Alexandriai Szent Katalin a négy fő mártír szűz³ közül kiemelkedik abból a szempontból, hogy – a legendája szerint –, nem csupán nemesi származású mártír, hanem egy király leánya is volt, ráadásul apja halála után uralkodó királynőként kormányozta az országot.⁴ Legendájának már a legkorábbi verzióiban is királyi születésüként említik. Története először a *Menologium Basilianum*-ban⁵ szerepel, amelynek a legkorábbi verziója a 10. század végén vagy a 11. század elején keletkezett. Eszerint Katalin Alexandriában született és egy gazdag király lánya volt, de az uralkodót nem nevezi meg név szerint a legenda. A forrás kiemeli továbbá Katalin jártasságát a tudományokban: megtanult minden nép nyelvén, illetve az ötven tudóssal való vitája is szerepel passiójában, amely alapján a tudományok egyik legfőbb pártfogójaként tisztelték az érett középkortól kezdve.⁶ A 11. század közepére keltezett *Synaxarium ecclesiae Constantinopolitanum* röviden összefoglalja Szent Katalin életét és a szenvedéstörténetét. Ez a legendavariáns már említi Katalin apjának a nevét (*Costus*), illetve kiemeli a szűz szépségét, akit hite miatt Maxentius császár (306–312) idején lefejeztek, és elnyerte a mártíromság koronáját. Simeon Metaphrastes írta meg Katalin hosszabb, görög nyelvű életrajzát a 10. század második felében, amelyben szintén kiemeli a szerző, hogy Szent Katalin királyi vérből származott és csak Krisztusnak élt.⁷ Legendájának alapvető eleme a királyi származása, mely jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy személyét összekötötték nemcsak a középkori királynői, de a királyi státusszal is, mivel nemcsak egy király felesége volt, hanem uralkodott is. Népszerűsége a magas rangú személyek között azért vált számottevővé, mivel könnyen azonosulhattak Szent Katalinnal mint egy király lányával, akit sikeres közbenjárónak is tartottak.⁸

Szent Katalin királyi státusza ikonográfiájában is megmutatkozik. Általánosságban jellemző, hogy öltözéke gazdagabban díszített, mint a többi női szenté, a kiegészítői is részletesebben vannak ábrázolva, néha még olyan tartozékokat is visel, mint például egy brosz vagy egy jogar.⁹ A korona is az egyik attribútuma,¹⁰ ám ez nem feltétlenül a ki-

³ Magyarországon Alexandriai Szent Katalint, Antiochiai Szent Margitot, Szent Borbálát és Szent Dorottyát tisztelték a négy fő vértanú szűzként, magyarországi kultuszukról jelen cikk szerzője doktori disszertációt ír.

⁴ Tracey R. Sands: *The Saint as Symbol: The Cult of St Katherine of Alexandria Among Medieval Sweden's High Aristocracy*. In: Jacqueline Jenkins – Katherine J. Lewis (ed.): *St. Katherine of Alexandria. Texts and Contexts in Western Medieval Europe*. Turnhout, 2003. 100.

⁵ II. Baszileiosz császár (976–1025) által összeállított életrajgyűjtemény.

⁶ A. Peter Orbán: *Vitae Sanctae Katharinae*. I–II. Turnhout, 1992. I., vii.

⁷ Orbán, A. P.: *Vitae*, I., VIII–IX.

⁸ Lewis, K. A.: *The Cult of St Katherine*, 63–79.

⁹ Karen A. Winstead: *St. Katherine's Hair*. In: Jacqueline Jenkins – Katherine J. Lewis (ed.): *St. Katherine of Alexandria*. Turnhout, 2003. 172.

¹⁰ Jutta Seibert (szerk.): *A keresztény művészet lexikona*. Budapest, 1986. 165.

rályi származására utal, hanem a mártíromság koronáját is jelentheti.¹¹ Amikor a többi vértanú szűzzel együtt ábrázolják, gyakran csak ő visel koronát.¹² Katalin korai bizánci ábrázolásain – például Metaphrastes *menologium*ának¹³ illusztrált másolataiban és II. Basileos császár *menologium*ában megfigyelhető, hogy a szent császárnői ruhában van.¹⁴ A női császári rangú szentek (Szent Ilona, Szent Katalin, Szent Pirooska) ábrázolására Bizáncban a *lorosos* kosztüm és a korona viselete volt a jellemző, ami Európában leginkább a Szent Katalin ábrázolások révén terjedt el.¹⁵ Ennek nyomán a Sínai-hegyi¹⁶ és a nyugati ábrázolásain is ekképpen jelenik meg, többnyire a bizánci császári viselet pontos megjelenítésével,¹⁷ így a legkorábbi római ábrázolásán, a San Lorenzo fuori le mura bazilika falképén. A freskón Szent Katalin bizánci császári öltözete egyrészt a rangjára, másrészt pedig keleti eredetére utal.¹⁸

A 13. századtól a kerék és a kard válik Szent Katalin állandó attribútumává.¹⁹ Noha számos késő antik vértanú szűz kard által halt meg, ő az egyetlen, aki emblémaként hordja, sőt használja is. Számos esetben kardját megemelve ábrázolják, vagy amint földre kényyszeríti vele Maxentius császárt, sőt néhányszor az is látható, amint kínzója nyaka vagy szeme felé szúr, illetve olyan mozdulatot tesz, mintha kasztrálná ellenfelét.²⁰ A császár legyőzése és megalázása szintén kiemelkedő hatalmára utal.

Magyarországon megfigyelhető, hogy a Szent Katalin legendaciklusát ábrázoló falfestmények mellett általában valamelyik magyar dinasztikus királyszentet ábrázolták, leginkább Szent Lászlót. Az egyik magyarázat erre az, hogy Szent György és Szent Margit közös ábrázolásának a mintájára Magyarországon előszeretettel ábrázolták Szent László legendájával együtt valamelyik vértanú szűz történetét: általában Margi-

¹¹ Juliana Dresvina: *A Maid with a Dragon. The Cult of St Margaret of Antioch in Medieval England: Handbook with Texts*. Oxford, 2016. 184–185. Ezúton is köszönöm a szerzőnek, hogy a rendelkezésemre bocsátotta a könyv kéziratát.

¹² Sands, T. R.: *The Company She Keeps*, 19–20.

¹³ A 10. század utolsó évtizedeiben készülhetett, 1004 előtt. A szentek életét tartalmazza ünnepeik szerint, szeptemberrel kezdve. Ld. Nancy Patterson Ševčenko: *Illustrated Manuscripts of the Metaphrastian Menologion*. Chicago–London, 1990. 1–4.

¹⁴ Walsh, C.: *The Cult of St Katherine*, 29–32.

¹⁵ Szabó Tekla: Női viseletek az őraljaboldogfalvi falképen. Nyugat és Bizánc találkozása. In: Kollár Tibor (szerk.): *A szórvány emlékei*. Budapest, 2013. 188.

¹⁶ Marlia Mundell Mango – Robin Cormack – Earleen Brunner – Oriana Baddeley: *Sinai, Byzantium, Russia. Orthodox Art From the Sixth to the Twentieth Century*. London–St. Petersburg, 2002. 244–245.; Walsh, C.: *The Cult of Saint Katherine*, 64.

¹⁷ Szabó T.: Női viseletek, 188–189.; Helen C. Evans (ed.): *Byzantium. Faith and Power (1261–1557)*. New York–London, 2004. 214. kép

¹⁸ Cynthia Stollhans: *St. Catherine of Alexandria in Renaissance Roman Art. Case Studies in Patronage*. Aldershot, 2014. 24.; Jennifer L. Ball: *Byzantine Dress. Representations of Secular Dress in Eighth- to Twelfth-Century Painting*. New York–Basingstoke, 2005. 2.; Walsh, C.: *The Cult of St Katherine*, 48.

¹⁹ Peter Assion: „Katharina von Alexandrien.” In: LCI VII., 290.

²⁰ Winstead, K. A.: *St. Katherine's Hair*, 189.

tét vagy Katalinét.²¹ A 14. század elején terjedtek el a Szent Lászlót ábrázoló legendaciklusok falképeken, éppen akkor, amikor Szent Katalin népszerűsége is megnövekedett az országban. Jékely Zsombor szerint Szent László és valamelyik vértanú szűz közös ábrázolása például szolgált a keresztényeknek: míg életével László a lovagoknak mutat példát a kereszténység védelméről, addig a szűz az erényes életmódról a nőknek.²² Mindezt kiegészíteném azzal, hogy véleményem szerint a vértanú szűzek ábrázolása is a kereszténység védelmét szimbolizálja,²³ mivel a legendáik Európában gyakran a „gyenge” nő pogányság feletti győzelmét jelképezték.²⁴ A két szent együttese egy olyan értelmezést is felvet, hogy egy női és egy férfi királyszentet jelenítettek meg. A közös ábrázolásra jó példák a gelencei, bántornyai²⁵ vagy homoróddaróci falképek.²⁶ Darlacon Katalin legendáját festették meg, de Szent László és Szent István portréja is megtalálható.²⁷ Számos párhuzam van arra, hogy a helyi királyszentet Katalinnal együtt ábrázolják: a svédországi retábulumokon és falfestményeken nagyon gyakran megjelenik Szent Olaf a királyi származású vértanú szűz társaságában.²⁸ A bádoki plébániatemplom északi hajója falán található Szent Katalin egy ábrázolása,²⁹ ahol Katalin Szent Zsigmond és Szent Ilona társaságában van. Az ábrázolás a 14. század végére, Zsigmond (1387–1437) koronázása utánra keltezhető,³⁰ mivel Szent Zsigmond burgund királyszent kultusza Zsigmond trónra lépése előtt – akinek személyes védőszentje is volt Szent Zsigmond – nem volt elterjedt Magyarországon.³¹ A három királyszent közös ábrázolása meglehetősen ritka, minden valószínűség szerint királyi származásuk miatt szerepelnek együtt. Szent Ilona és Szent Katalin közös ábrázolása talán visszavezethető arra, hogy a hagyomány szerint a Sínai-hegyi kolostort, ahol

²¹ Jékely Zsombor: *A bögyözi templom*. Sepsiszentgyörgy, 1996. 36–37.

²² Zsombor Jékely: *Transylvanian Fresco Cycles of Saint Ladislas in a New Light*. *Hungarian Review*, 5 (2014) 2. 108.

²³ Dorottya Uhrin: *Protecting Christianity on the Eastern Frontier. On Some Aspects of the Cult and Representation of Saint Katherine and Saint Margaret in Medieval Hungary*. [megjelenés alatt]

²⁴ Ruth Evans: *The Jew, the Host, and the Virgin Martyr. Fantasies of the Sentient Body*. In: Ruth Evans – Sarah Salih – Anke Bernau (ed.): *Medieval Virginites*. Cardiff, 2003. 168.

²⁵ Vö. Madas Edit – Horváth Zoltán György: *Középkori prédikációk és falképek Szent László királyról*. Budapest, 2008. 62–67., 238–242.

²⁶ Gaylhoffer-Kovács Gábor: *Alexandriai Szent Katalin legendája három szárszföldi freskón*. In: Kollár Tibor (szerk.): *A szórvány emlékei*. Budapest, 2013. 291.

²⁷ Madas E. – Horváth Z. Gy.: *Középkori prédikációk*, 335.

²⁸ Sands, T. R.: *The Company She Keeps*, 13.

²⁹ Hosszú ruhában, koronával, balkezében egy kisméretű kerékkel ábrázolják, SC.....ERINA felirattal. Ld. Jékely Zsombor – Kiss Lóránd: *Középkori falképek Erdélyben*. Budapest, 2008. 8.

³⁰ Marosi Ernő: *Saints at Home and Abroad. Some Observations on the Creation of Iconographic Types in Hungary in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*. In: Ottó Gecser – József Laszlovszky – Balázs Nagy – Marcell Sebők – Katalin Szende (ed.): *Promoting the Saints: Cults and Their Contexts from Late Antiquity until the Early Modern Period. Essays in Honor of Gábor Klaniczay for his 60th Birthday*. Budapest – New York, 2010. 196.

³¹ Jékely Zs. – Kiss L.: *Középkori falképek Erdélyben*, 10.

Szent Katalin ereklyéi feküdtek, Szent Ilona alapította,³² bár akkor még csak Máriának dedikálták a kolostort.³³

Szent Katalin korai kultusza Európában

Katalin európai kultuszának az első nyomai Dél-Itáliában találhatóak, amelyre példa a nápolyi San Gennaro katakombá Katalint ábrázoló 9–10. századra datálható falfestménye.³⁴ Katalin tisztelete valószínűleg innen terjedt el Itália számos más részére,³⁵ ami Dél-Itália Bizánccal való közvetlen kapcsolatának volt köszönhető.³⁶ A 12. század előtt Szent Katalin kultuszának Itálián kívül Normandiában és Angliában van nyoma.³⁷

Európában megfigyelhető, hogy Szent Katalin kultuszát először az uralkodói kör karolja fel, majd innen terjed az alacsonyabb társadalmi rétegek felé. Tisztelete a 11. századtól lendült fel Európában, nagyjából párhuzamosan Rouenban és Angliában. Katalin normandiai kultusza egyedinek számít, mivel a roueni Szentháromság-kolostorban helyezték el a szent egy ereklyéjét. A relikviát a fennmaradt források³⁸ szerint egy Simeon nevű görög szerzetes hozta magával a Sínai-hegyi monostorból, amikor alamizsnáért folyamodott II. Richárd herceghez (996–1026). Ezzel nagyjából párhuzamosan Angliában is kimutatható a vértanú szűz tisztelete, azonban az ereklye hiánya miatt nem tudott olyan gyorsan elterjedni. Bár a Westminster-apátság 15. századi feljegyzései Hitvalló Edwardhoz (1042–1066) kötnék egy másodlagos ereklyét, egy olyan ampullát, amely Szent Katalin csontjaiból kifolyt olajat tartalmaz,³⁹ a kultusz kibontakozásában jelentősebb gyorsulást csak 1066 után tapasztalhatunk. Ebben azonban nem biztos, hogy a normann hódításnak volt elsődleges szerepe, mivel hódítás utáni egyházi vezetőréteg származását tekintve meglehetősen vegyes összetételű volt. A régebbi angol történetírás egyértelműen a normann hódítás hatásának tulajdonította Katalin kultuszának az elterjedését, amit arra alapoztak, hogy Hódító Vilmos (1066–1087) Anglia 1066-os elfoglalása után

³² Alfred Thomas: *Imitatio Christi: Female Sanctity and Dominican Piety in the Czech Life of Saint Catherine*. In: Kent Emery – Joseph Wawrykow (ed.): *Christ Among the Medieval Dominicans*. Notre Dame, 1998. 294.

³³ Kristen M. Collins: *Visual Piety and Institutional Identity at Sinai*. In: Robert S. Nelson – Kristen M. Collins (ed.): *Holy Image – Hallowed Ground. Icons from Sinai*. Los Angeles, 2006. 95–96.

³⁴ Walsh, C.: *The Cult of St Katherine*, 52–53.

³⁵ Amalia Galdi: *La fortuna del culto di Caterina d'Alessandria agiografie e dedcazioni*. In: Enrico Menestò (ed.): *Agiografia e iconografia nelle aree della civiltà rupestre*. Atti del V Convegno internazionale sulla civiltà rupestre Savelletri di Fasano (BR), 17-19 novembre 2011. Spoleto, 2013. 154–155.

³⁶ Walsh, C.: *The Cult of St Katherine*, 52–53.

³⁷ Uo. 6.

³⁸ A roueni Szentháromság-kolostor egy névtelen szerzetesének beszámolójáról (11. század vége), Flavigny Hugó krónikájáról és a *Chronicron Triplex*-ről. Ld. Uo. 73.

³⁹ Lewis, K. J.: *The Cult of St Katherine*, 51–53.

jelentős területeket adományozott a roueni Szentháromság-kolostornak. Azonban ezek az adományok – összehasonlítva más kolostoroknak tett donációkkal – egyáltalán nem olyan bőkezűek, mint ahogy első pillantásra látszanak.⁴⁰ Korábban a keresztes hadjáratoknak is jelentős szerepet tulajdonítottak Katalin kultuszának az elterjesztésében, de valószínűleg ezeknek sem volt olyan számottevő szerepe, noha mindenképp hozzájárultak a keleti szentek megismeréséhez.⁴¹

A források alapján a 12. század végéig leginkább Dél-Angliára és Londonra összpontosult Katalin kultusza, innen terjedt el később az egész országban. Például Blois-i István, angol király (1135–1141. április és 1141. november–1154) felesége, Boulogne-i Matilda, 1148-ban ispotályt alapított, amelynek a patrónusa Szent Katalin volt. Feltételezik, hogy maga Matilda választotta a Katalin titulust az ispotályának. III. Henrik (1216–1272) és felesége, Eleonóra különösen tisztelte Szent Katalint, melyet jól mutat, hogy 1236-ban a királynéi lakosztályba a szent tiszteletére szentelt kápolnát építettek, a mártír szűz életét bemutató ábrázolásokkal.⁴² A királyi pár hetedik gyermeke a Katalin nevet kapta, ami alapján Katherine Lewis feltételezi, hogy Eleonóra királyné személyes védőszentje Szent Katalin lehetett.⁴³

Skandináviában Szent Katalin kultusza a királyi család névadásban jelent meg, amiből Tracey Sands következtet a vértanú szüzek kultuszának korai megjelenésére, ugyanis a svéd Inge királynak (+1105 k.) és feleségének, Helénának a gyermekeit nevezték el három vértanú szűzről Katalinnak, Krisztinának és Margitnak. Mivel Heléna valószínűleg kijevi vagy orosz származású volt, és Skandinávia korai krisztianizálásában szerepet játszhatott az ortodox egyház, ezért valószínű, hogy Katalin és Margit északi kultusza bizánci eredetű volt. Ezen kívül Sands főként liturgikus kalendáriumokból és művészettörténeti emlékek alapján következtet Szent Katalin tiszteletére.⁴⁴

Szent Katalin német kultuszának megindulásáról igen gyér információkkal rendelkezünk, valószínűleg a 11. században kezdődhetett, és St. Gallenről rendelkezünk adattal, ahol a szent egy ereklyéjét is őrizték, amit talán Rouenből hoztak. Azonban igen nehéz egy kultuszközpontot vagy támogatót megjelölni a német területeken a 13. századig.⁴⁵ Szent Katalin egy másik ereklyéje a magdeburgi katedrálisba került. A katedrális eredetileg I. Ottó (936–962–973) alapította Szent Móric tiszteletére 937-ben,⁴⁶ azonban 1209-ben, I. Albrecht érsek idején megkapta az egyház a Katalin patrocíniumot is, ennek az egyik oka az lehetett, hogy Albrecht a párizsi egyetemen tanult, aminek az egyik

⁴⁰ Walsh, C.: *The Cult of St Katherine*, 97–100.

⁴¹ Dresvina, J.: *A Maid with a Dragon*, 14.; Walsh, C.: *The Cult of St Katherine*, 97–100.

⁴² Emellett számos másik ábrázolást is rendeltek a szentről különböző kápolnába, továbbá más királyi rezidenciákon is szenteltek neki kápolnát. Ld. Lewis, K. J.: *The Cult of St Katherine*, 53–64.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Sands, T. R.: *The Company She Keeps*, 7.

⁴⁵ Peter Schill: *Ikonographie und Kult der heiligen Katharina von Alexandrien im Mittelalter*. LMU München 2002. (disszertáció) 49., 65–66.

⁴⁶ Hermann Giesau: *Der Dom zu Magdeburg*. Magdeburg, 1936. 5.

védőszentje Katalin volt.⁴⁷ Az érsek megszerezte Katalin egy ujj-ereklyéjét is, amelyet a magdeburgi katedrálisnak ajándékozott.⁴⁸ Emil Maurer szerint a Habsburgoknak is az egyik igen kedvelt patrónusa volt a vértanú szűz, számos templomot és oltárt alapítottak a tiszteletére.⁴⁹ Christian de Mérindol pedig a Valois-dinasztia kapcsán állapította meg ugyanezt Szent Katalin és Keresztelő Szent János közös ábrázolásai nyomán.⁵⁰

Szent Katalin kultuszának első nyomai az Árpád-kori Magyarországon

Láthattuk, hogy Skandináviában és Angliában az uralkodói körhöz kötődött Szent Katalin kultuszának az elterjesztése. A skandináv példához hasonlóak a körülmények a vértanú szűz korai magyar kultuszával kapcsolatban is. Katalin ünnepe a 12. század legvégétől jelenik meg a liturgikus kalendáriumokban, a Pray-kódex (1192–1196) emlékezik meg először róla. Szendrei Janka hangsúlyozza a kódex szoros kötődését a királyi udvarhoz, az uralkodóházat képviselő szentek ünnepének magas száma miatt, így szerinte a kalendáriumi ünneplista akár egy tudatos „nemzeti program” része lehetne.⁵¹ A kódex *sanctoraléja* (mely a kódexben szereplő szentek naptári ünnepeit fogja össze) más vértanú szüzek ünnepét is tartalmazza, így Szent Cecíliáét, Szent Ágnesét, Szent Ágotáét, vagy Szent Margitét. III. Béla idején kezdődhetett Szent Katalin és Antiochiai Szent Margit népszerűségének növekedése, ami részben magyarázható Béla bizánci neveltetésével és felesége, Châtillon Anna antiochiai származásával, illetve a vértanú szüzek kultuszának általános európai növekedésével. Magyarországon a kultusz elterjedését leginkább a II. András szentföldi hadjárata folyamán vásárolt ereklye segítette elő, miután a király megszerezte Szent Margit koponyaereklyéjét, amit aztán a szepesi káptalan kapott meg.⁵²

IV. Béla idejére már a vértanú szüzek jelentősebb kultuszával számolhatunk, ami a királyi család névadásában is megjelenik. A magyar uralkodó az egyik leányát Katalinnak keresztelte, két másikat pedig Margitnak. Béla első Margit nevű lányáról nem sokat tudunk, az azonban biztos, hogy már 1242 előtt meghalt, csakúgy, mint Katalin.⁵³ A királyi

⁴⁷ Hans Michael: *Das Chorgestühl im Magdeburger Dom*. Magdeburg, 2002.; Gottfried Wentz – Berent Schwineköper: *Die Bistümer der Kirchenprovinz Magdeburg. Das Erzbistum Magdeburg*. I. Das Domstift St. Moritz in Magdeburg. Berlin–New York, 1972. 238.

⁴⁸ „[...] ubi impetravit [...] digitum sancte Katherine” MGH SS 14. 419.

⁴⁹ Emil Maurer: *Die Kunstdenkmäler des Kantons Aargau. Das Kloster Königsfelden*. Basel, 1954. III. 86.

⁵⁰ Christian de Mérindol: Nouvelles observations sur la symbolique royale à la fin du Moyen-Age. Le couple de saint Jean-Baptiste et de sainte Catherine au portail de l'église de la chartreuse de Champmol. *Bulletin de la société nationale des antiquaires de France*, (1988) 288–302.

⁵¹ Szendrei Janka: A „*mos patriae*” kialakulása 1341 előtti hangjegyes forrásaink tükrében. Budapest, 2005. 160.

⁵² Pirhalla Márton: *A szepesi prépostság vázlatos története kezdetektől a püspökség felállításáig*. Lőcse, 1899. 14.

⁵³ Katalin 1242 előtt halt meg Dalmáciában, miközben menekült a mongolok elől. Damir Karbić (transl.): Thomas Spalatensis: *History of the Bishops of Salona and Split*. Budapest, 2006. 303.; Almási Tibor: IV. Béla. In: KMTL 92.

pár a második Margit nevű leányuk megszületését a tatárjárás közepette várta. IV. Béla a mongolok elől menekülve felajánlotta születendő gyermekét Istennek, ha megszabadítja őket a nomád hódítóktól.⁵⁴ A később szentté avatott királylány a veszprémi Szent Katalin-kolostorban nevelkedett. A mártír szüzek növekvő kultuszát mutatja, hogy az elhunyt gyermek nevét örökölte a következő leány.⁵⁵ A névadásra hatással lehetett Béla felesége, Laszkarisz Mária, mivel a Bizánci Birodalomban nem volt példa nélküli az ilyenfajta névadás.⁵⁶

A 13. századi magyar királylányok nemcsak neveikben hasonlítanak a vértanú szüzekhez, hanem a később szentté avatott hercegnők legendáiban is utalnak rájuk, ami jól szemlélteti azt az egész Európára jellemző folyamatot, amely a 12. századtól fogva érhető tetten. Jeleül a női szentség modelljeit a késő antik és kora középkori előzményekben, például a vértanú szüzek történetében találták meg.⁵⁷ Ide vonható Christina Markyate (†1154 után) remete története is, amelyben a szűz Szent Cecília történetével igazolja, hogy miért nem megy hozzá vőlegényéhez, és tartja be a szüzességi fogadalmát.⁵⁸ A vértanú szüzek mártíromsága az *imitatio Christi* női formáját képviselte, de történetüket nemcsak Krisztus szenvedéséhez, hanem más bibliai alakok történetéhez is hasonlították, például Juditéhoz.⁵⁹

Árpád-házi Szent Margit legendájában is megfigyelhetjük ezt a jelenséget. A szentté avatási pere miatt 1276 második felében számos tanút meghallgattak,⁶⁰ az ehhez készült jegyzőkönyvben különféle olyan szerszámok leírása olvasható, amelyekkel kínozta magát. Szent Margit számára különösen fontos volt az aszkézis és sokat foglalkozott a mártíromság gondolatával,⁶¹ a vértanú szüzek történetei is inspirálhatták,⁶² amikor így kiáltott fel: „Istenem, szerettem volna abban az időben élni! És szerettem volna, ha darabokra szaggattak volna Jézus Krisztus szerelméért, úgy, hogy jó sokáig szenvedjek. És

⁵⁴ Bellus Ibolya – Szabó Zsuzsanna (ford.): *Árpád-házi Szent Margit legrégebb legendája és szentté avatási pere. Boldog Margit élettörténete. Vizsgálat Margit szűznek életéről, magatartásáról és csodatetteiről.* Budapest, 1999. 29.

⁵⁵ Orbán Imre: „*Ecce, iam vici mundum!*” *Antiochiai Szent Margit tisztelete Magyarországon.* Budapest, 2001. 114.

⁵⁶ Jean-Claude Cheynet: *Aristocratic Anthroponymy in Byzantium.* In: Uő: *The Byzantine Aristocracy and its Military Function.* Aldershot, 2007. 19.

⁵⁷ Klaniczay Gábor: *Az uralkodók szentsége a középkorban.* Budapest, 2000. 171.

⁵⁸ Dyan Elliot: *The Bride of Christ Goes to Hell. Metaphor and Embodiment in the Lives of Pious Women, 200–1500.* Philadelphia, 2012. 118–120.; Bárczi Ildikó et al. (ford.): *Jacobus de Voragine: Legenda Aurea.* Budapest, 1990. 286–290.; Karen A. Winstead: *Virgin Martyrs: Legends of Sainthood in Late Medieval England.* Ithaca, 1997. 20.

⁵⁹ Alexandriai Szent Katalint: BAV Vat. Lat. 1261. fol. 3r; BAV Vat. Lat. 1251. fol. 82r–84v; Antiochiai Szent Margitot: BAV Vat. Lat. 6005. fol. 110v.

⁶⁰ Klaniczay Gábor: Előszó. In: Bellus Ibolya – Szabó Zsuzsanna (ford.): *Árpád-házi Szent Margit legrégebb legendája és szentté avatási pere. Boldog Margit élettörténete. Vizsgálat Margit szűznek életéről, magatartásáról és csodatetteiről.* Budapest, 1999. 7.

⁶¹ Bellus I. – Szabó Zs.: *Árpád-házi Szent Margit,* 125.

⁶² Jékely Zs.: *A bögözi templom,* 29.

hogy levágnák a fejemet Jézus Krisztus vére omlásáért.”⁶³ A *legenda maior* szövege még ennél is tovább megy, itt már kifejezetten példaként szerepelnek a női vértanú szüzek. Eszerint „Különösen dicsérte [ti. Szent Margit] azokat a szent szüzeket, akik Krisztus nevéért vértanúságot szenvedtek, és méltók lettek női törekénységük ellenére üldözőiken győzelmet aratni, s forrón óhajtotta, hogy az ő vértanúságukhoz és koronájukhoz csatlakozhassék.”⁶⁴ A hatalomról lemondó, aszkézist és szegénységet választó Árpád-házi Szent Margit egyik példaképe lehetett névadó szentje, hiszen Antiochiai Szent Margit is nemesi származású volt – egy pogány előkelőnek a lánya –, ennek ellenére dajkái juhait őrizte: „Nem tartotta méltóságon alulnak, hogy más lányokkal a bárányokat gondozza. Gondozta őket, ráadásul teljes alázatossággal és kedvességgel.”⁶⁵ A koldulórendek hatása alá került 13. századi királylányok esetében a hatalomról való lemondás jelentette a szentség elérésének egyik eszközét.⁶⁶ Szent Kinga szentségének alátámasztására viszont sokkal alkalmasabb volt az, hogy Szent Katalinhoz hasonlították, semmint Antiochiai Szent Margithoz, mert míg Szent Margit legendájában a született nemesség megvetését hangsúlyozzák, addig Szent Katalin legendájában a királyi származás a jelentős elem, ő uralkodó királynőként érthette el a szentséget. Anne Simon Szent Katalin késő középkori nürnbergi kultuszát vizsgálva jutott arra a megállapításra, hogy a város patrícus származású apácai önképének meghatározó része volt, hogy kolostoruk védőszentje, Szent Katalin királyi származású volt.⁶⁷

A magyar származású királylány-szentek közül nemcsak Szent Margitnál őrződött meg, hogy példaképekül szolgáltak a késő antik vértanú szüzek, hanem Béla másik szentéletű lányának, Szent Kingának az 1317–1329 között, egy névtelen ferences által írt legendája is érdekes adalékkul szolgál Szent Katalin kultuszához.⁶⁸ A szent életének története beszámol arról, a „Magyarok krónikájára” utalva, hogy „A királyság élén fia [ti. II. András], Béla herceg követte, aki a görögök császáranak Mária nevű lányát vette feleségül. Az említett krónika szerint a császár maga Néro császártól, a császárné pedig Szent Katalin szűz és mártír kiváló családjából származott.”⁶⁹ Annak ellenére,

⁶³ Inquisitio super vita, conversatione et miraculis beatae Margarethae virginis, Belae IV. Hungarorum regis filiae, sanctimonialis monasterii virginis gloriosae de insula Danubii, Ordinis Praedicatorum, Vesprimiensis diocesis. In: MREV I. 273.; Klaniczay Gábor (ford.): A női szentség mintái Közép-Európában és Itáliában. In: Klaniczay Tibor – Klaniczay Gábor: *Szent Margit legendái és stigmái*. Budapest, 1994. 161.

⁶⁴ Deák Viktória Hedvig (ford.): Garinus de Giaco: Szent Margit élete. In: Klaniczay Gábor – Madas Edit (szerk.): *Legendák és csodák. 13–16. század*. Budapest, 2001. 220–221.

⁶⁵ AASS, Jul. V. 34.

⁶⁶ Klaniczay G.: A női szentség mintái, 99.

⁶⁷ Anne Simon: *The Cult of Saint Katherine of Alexandria in Late-Medieval Nuremberg. Saint and the City*. Farnham, 2012. 51–52.

⁶⁸ Ryszard Grzesik: Szent Kinga krakkói hercegnő élete és csodái. In: Klaniczay Gábor – Madas Edit (szerk.): *Legendák és csodák. Szentek a magyar középkorból. I–II*. Budapest, Osiris, 2001. II. 118.

⁶⁹ Vita sanctae Kingae. In: August Bielowski et al. (ed.): *Monumenta Poloniae Historica. I–VI*. Lwów–Krakó, 1864–1893. IV. 683–684.; Szent Kinga krakkói hercegnő élete és csodái. In: Klaniczay G. – Madas E.: *Legendák és csodák*, 123.

hogy a fennmaradt magyar krónikákban ennek nincsen nyoma, a Kinga legendájában található információ egyrészt Katalin népszerűségére utal, másrészt arra, hogy Szent Katalinra ősként hivatkoztak Közép-Európában, ami királyi származása miatt lehetséges. Noha nem találtam olyan adatot, amely szerint Laszkarisz Mária anyjának, Angelosz Annának a családja Szent Katalinra ősként tekintett volna, mégis lehetségesnek tartom, mivel van arra példa, hogy az uralkodócsalád genealógiájába beépítik a szentet. Valószínűleg a 13. század második felében vált divatossá, hogy Szent Katalint Nagy Konstantin unokatestvérének tartják, és a Konstantin és Maxentius közötti hatalmi harcba helyezik el a mártíromságát.⁷⁰ Szent Katalin 15. századi középanyol legendájában egy olyan családfát állítottak fel a vértanú szentről, amelyben erőteljes angol kapcsolatot adtak neki. E szerint Costus – Katalin apja – Nagy Konstantin idősebb féltestvére volt, aki egy örmény hercegnőtől született. A hercegnő halála után Constantinus asszonyául vette Ilonát, a britanniai király leányát, akitől a későbbi Nagy Konstantin született.⁷¹ De az is lehetséges, hogy a Katalinnal való rokonság a legendaíró ötlete volt, hogy alátámassza a másik szűz királylánynak, V. (Szemérmes) Boleszló (1243–1279) feleségének, Kingának a szentségét.

Árpád-házi Szent Erzsébet korai ábrázolásai is visszanyúlnak Szent Katalin ábrázolásának a hagyományához: a berni *diptichonon* (1253–1290, feltehetőleg III. András házi oltára) mindkettőjüket bizánci ornátusban ábrázolják. Nemcsak Erzsébet öltözete, hanem a kéztartása is alátámasztja, hogy a *diptichon* ábrázolásának mintájául Szent Katalin szolgált, mivel a bizánci mártírok jellegzetes *orans* kéztartásával jelenítették meg, noha Erzsébet nem volt vértanú.⁷² Bölcs Róbert (1309–1343) nápolyi király az egyik Erzsébetről írott *sermójában* Szent Katalint *altera regis filia*, „a másik királylány”-nak nevezi, közvetlen párhuzamot alkotva a két szent között.⁷³ Emellett Szent Erzsébetről fennmaradt egy olyan csoda is, ami kifejezetten speciális jelenségnek mondható, ez pedig a csontjaiból kifolyó olaj. Rajta kívül csak nagyon kevés szent kapta meg ezt a privilégiumot, Heisterbachi Caesarius, a 13. századi ciszterci szerzetes, összesen háromról tud: Szent Demeterről, Szent Miklósról és Szent Katalinról. Noha háromnál valamivel több szentről maradt fenn hasonló csoda, de elég ritka jelenségnek mondható.⁷⁴

⁷⁰ Stollhans, C.: *St Catherine of Alexandria*, 60–61.

⁷¹ Lewis, K. J.: *The Cult of St Katherine*, 46.

⁷² Szabó T.: *Női viseletek*, 188.

⁷³ Ottó Gecser: *Feast and the Pulpit. Preachers, Sermons and the Cult of St. Elizabeth of Hungary, 1235–ca. 1500*. Spoleto, 2012. 160., 415–416.; Klaniczay Gábor: A nők szentsége a középkorban – Szent Erzsébet mint modell. In: Medgyesy S. Norbert – Ötvös István – Öze Sándor (szerk.): *Nyolcszáz esztendő a Ferenccs rend. Tanulmányok a rend lelkeségéről, történeti hivatásáról és kulturális-művészeti szerepéről*. Budapest, 2013. 928.

⁷⁴ Robert Bartlett: *Why Can the Dead Do Such Great Things? Saint and Worshippers from the Martyrs to the Reformation*. Princeton–Oxford, 2011. 249.

Az Anjou-dinasztia Szent Katalin-kultusza

A magyarországi szakirodalomban elterjedt az a nézet, hogy Anjou királyaink felettből tisztelték Szent Katalint. Az alábbiakban ezt a vélekedést szeretném kifejteni és alátámasztani. 1318-ban, a Toulouse-i Lajos szentté avatását követő évben szentelték fel Nápolyban a Santa Maria di Donnaregina templomot.⁷⁵ Nápoly, Palermo eleste (1282) után vált az Anjouk központjává. Az új főváros II. Károly és felesége, Magyarországi Mária királyné művészetpártolásának köszönhetően 1294 után teljesen új karaktert nyert.⁷⁶ Ennek egyik jelentős mozzanata volt az 1293. évi földrengés után a klarissza konventnek otthont adó Santa Maria di Donnaregina újjáépítése a királyné támogatásával. A templom – Prokopp Mária szavaival élve – Mária királyné „legbeszédesebb lelki portréja”: a kórus északi falánál a falfestményeken ábrázolják a magyar szent királyok portréit Mária királynéi stallumánál. Szintén az északi falon ábrázolják Jézus szenvedéstörténete alatt Árpád-házi Szent Erzsébet legendáját. A szemközti, déli oldalon pedig a két vértanú szűz, Szent Ágnes és Szent Katalin *passió*-ját ábrázolják.⁷⁷ Feltételezhető, hogy Mária királyné döntésére festették meg Szent Katalin legendáját a falképeken, amely az egyik legkorábbi ilyen freskóciklus Itáliában. Csak a Rómában található Sant’Agnese fuori le mura templom Szent Katalin-ciklusa tehető egyértelműen korábbi időpontra, a 13. század végére, illetve a nápolyi falképekkel nagyjából egy időre, a 14. század elejére datálható a montefiasconei San Flaviano-templom Szent Katalin legendaábrázolása.⁷⁸

Az Anjou-dinasztia magyarországi ága is élen járt családi szentjei kultuszának a támogatásában, a leszármazásuk fontossá vált politikai stratégiájukban.⁷⁹ Ez a gyermekek elnevezésében is tetten érhető: Toulouse-i Szent Lajos, IX. Lajos után kapta a nevét, de az Anjouknál nagyon gyakori a Károly elnevezés is. Ez tükröződik a magyar király, I. Károly gyermekeinek a névválasztásában is. Első Anjou királyunk öt fiáról számol be a magyar krónika: Károlyról, Lászlóról, Lajosról (akit rokona után nevezett el), Andrásról (mert a gyermek az apostol ünnepén született) és Istvánról (aki István király ünnepén látta meg a napvilágot).⁸⁰ Az elnevezésekből világosan kirajzolódik, hogy I. Károly elődei, főként szent ősei nevét adta fiainak. A király lányairól viszont

⁷⁵ A templomról bővebben ld. Janis Elliott – Cordelia Warr: *The Church of Santa Maria Donna Regina. Art, Iconography and Patronage in Fourteenth-Century Naples*. Aldershot, 2004.

⁷⁶ Caroline Bruzelius: *The Stones of Naples. Church Building in Angevin Italy, 1266–1343*. New Haven–London, 2004. 76–78.

⁷⁷ Prokopp Mária – Horváth Zoltán György: *Nápoly középkori magyar emlékei. Ricordi ungheresi medievali a Napoli*. Budapest, 2014. 53–57.; Prokopp Mária: Szent Erzsébet falciklus a nápolyi Santa Maria Donnaregina-templomban. In: Klaniczay Gábor – Nagy Balázs (szerk.): *A középkor szeretete. Történeti tanulmányok Sz. Jónás Ilona tiszteletére*. Budapest, 1999. 413–417.

⁷⁸ Stollhans, C.: *St. Catherine of Alexandria*, 31.

⁷⁹ Darleen Pryds: *The King Embodies the Word. Robert d’Anjou and the Politics of Preaching*. Leiden, 2000. 48.

⁸⁰ SRH I. 490., 491., 492., 501.

jóval kevesebbet tudunk,⁸¹ a kutatás is csak Katalint és Erzsébetet valószínűsíti. Erzsébet névválasztásában szerepet játszhatott, hogy az ő édesanyja minden bizonnyal Piast Erzsébet volt,⁸² de az Árpád-házi szent ő is példaként szolgálhatott.⁸³ I. Károly másik leányának a névválasztási gyakorlata nem illeszkedik ebbe a sorba, mert bár korábban az Árpád-házban is találunk példát arra, hogy a leánygyermeket Katalinnak nevezték, de I. Károly névadásának az oka valószínűleg nem az elődök mintájának a követése, hanem inkább Alexandriai Szent Katalin növekvő tisztelete lehetett.⁸⁴ A fennmaradt források alapján két Árpád-házi hercegnőről tudunk, akit Katalin névre kereszteltek, ám egyikük jelentősége sem volt nagy, szemben a többi gyermek névadó őseivel. Viszont Katalin tisztelete illeszkedett az Anjouk dinasztikus, királyszenteket támogató politikájához, hiszen Katalint is királyi származású szentként tisztelték, és személyét összekapcsolták a királyi hatalommal.

Nemcsak Magyarországi Mária királyné számára volt fontos Szent Katalin tisztelete, hanem a Magyarországra került Anjouk is becsben tartották a vértanú szüzet, amit bizonyít a *Magyar Anjou Legendárium*⁸⁵ ábrázolása is.⁸⁶ A *Magyar Anjou Legendárium* 1317 után keletkezett a magyar királyi udvar – feltehetőleg I. Károly magyar király – megrendelésére.⁸⁷ Levárdy Ferenc szerint a megrendelőt a legendáriumban szereplő szentek kiválasztásában befolyásolhatták a király gyermekeinek védőszentjei,⁸⁸ de a királyi pár számára is kedves lehetett a mártír szűz.⁸⁹ A legendáriumban Katalin életének történe-

⁸¹ I. Károly Katalin nevű lányáról igen kétséges adataink vannak. Engel Pál szerint talán a lengyel származású, Mária nevű feleségétől származott, és II. Henrik schweidnitzer hercegnek lett a felesége, azonban ez nehezen bizonyítható. Az is lehetséges, hogy Katalin Erzsébettől született 1321-ben, s ezt az elképzelést támogatja a Képes Krónika azon ábrázolása, melyen Erzsébetet öt gyermekkel ábrázolják, ebből három fiú lehet (Lajos, András és István) a két másik, akik a három feltételezett fiúhoz képest teljesen máshogy tartják az arcukat, talán a két leányuk – erre utalhat az eltérő fejdíszük és más ruházatuk ld. Kristó Gyula: Károly Róbert családja. *Aetas*, 20 (2005) 4. 25–26.; Olyan vélemények is születtek, melyek tagadják, hogy I. Károlynak lettek volna felnőtt kort megélt leányai, illetve azt is lehetségesnek tartják, hogy Katalin I. Károly azon ágyasától született, akitől Kálmán nevű fia is. Ld. Kádár Tamás: Megjegyzések, észrevételek I. Károly (Róbert) magyar király házassági és egyéb családi kapcsolatai kérdéséhez. *Turul*, 82 (2009) 1. 18–19.

⁸² Kristó Gy.: Károly Róbert családja, 26.

⁸³ Klaniczay G.: *Az uralkodók szentsége*, 262.

⁸⁴ Slíz Mariann: *Személynévadás az Anjou-korban*. Budapest, 2011. 146.

⁸⁵ A legendárium a szenteket nem a naptári sorrend szerint adja meg, hanem hieratikusan, a Mindenszentek-litániája alapján. A Mindenszentek-litániája területenként eltérő, mivel minden egyes vidék belevette saját szentjeit és patrónusait. A benne szereplő szentéletrajzok lényegében a *Legenda Aurea* alapján készültek. Ld. Levárdy Ferenc: A Biblioteca Vaticana, a Morgan Library és az Ermitage Magyar Anjou Legendáriuma. *Művészettörténeti Értesítő*, 13 (1964) 4.

⁸⁶ Erről részletesen ld. Szakács Béla Zsolt: *A Magyar Anjou Legendárium képi rendszerei*. Budapest, 2006.

⁸⁷ Szakács B. Zs.: *A Magyar Anjou Legendárium*, 23.

⁸⁸ Levárdy F.: A Biblioteca Vaticana, 175–176.

⁸⁹ Szakács Béla Zsolt: Mű és közönség Károly Róbert korában. In: Kerny Terézia – Smohay András (szerk.): *Károly Róbert és Székesfehérvár*. Székesfehérvár, 2011. 103.

téről egyetlen lap számol be, a többi elveszett.⁹⁰ Ez négy részben mutatja be Katalin történetét.⁹¹ A képek alapján⁹² megállapítható, hogy a *Magyar Anjou Legendárium* Katalin bölcsességét, valamint hittérítő és vértanú szerepét emelte ki.⁹³

Alexandriai Szent Katalin ábrázolása a *Képes Krónika* szövegkezdő iniciáléjában számos értelmezési lehetőséget felvetett. A miniatúrán a királyi pár Katalinhoz imádkozik. Ennek alapján datálták az impozáns krónika elkészültét I. Lajos lányának, Katalinnak a születése (1370. július) körüli időre.⁹⁴ Korábban úgy gondolták, hogy a kódex jegyajándékként készülhetett, amikor Lajos lányát eljegyezték a francia király fiával, Lajos orléans-i herceggel, és ezért ábrázolták benne a királylány védőszentjét. Így Jakubovich Emil a kódex elkészültét 1374 és 1376 közé helyezte,⁹⁵ azonban ezt az időpontot Berkovits Ilona elvetette, mivel ha a kódex eljegyzésre készült reprezentatív ajándék lett volna, akkor szerepelt volna a címlapon a lengyel királyi címer is, ez alapján 1370-re keltezte a krónikát.⁹⁶ Csapodiné Gárdonyi Klára szerint sem eljegyzési ajándéknak készült a krónika, mivel a vőlegény 1372-ben született, de 1370 november után nem hagyták volna le a *Képes Krónika* címlapjáról a lengyel címet. Szerinte Katalin ábrázolásának az lehetett az oka, hogy az ő segítségét kérték a gyermekáldás elősegítéséhez és fogadalomból nevezték el utána a gyermeküket.⁹⁷ Dercsényi Dezső ezt elvetette, mivel úgy vélte, hogy Katalin ilyen irányú közbenjárása akkor még nem volt ismert.⁹⁸ Csapodiné véleménye viszont az, hogy „a képen a királyi pár gyermekáldásért fohászkodik Alexandriai Szent Katalinhoz, amire legendájában is utalnak bizonyos vonások”.⁹⁹ A *Képes Krónika* elkészülte idején már ismert volt Katalin legendá-

⁹⁰ Dezső Dercsényi – Szabolcs Vajay: La genesi della Cronaca Illustrata ungherese. *Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae*, 23 (1977) 11–12.

⁹¹ Levárdy Ferenc: *Magyar Anjou legendárium*. Budapest, 1973. LIX.

⁹² Az első képen az látható, ahogy Katalin Alexandriában él szolgálóival, a felirat szerint szent leányokat tanít. A második kép azt mutatja, ahogy a bálványok előtt vitába száll Maxentiusszal, a harmadik képen a tudósokkal való vita található, az, ahogy Katalin bölcsességének nem tudnak ellenállni. A képeken a szereplők érvelő gesztusa a hosszú és skolasztikus vitára utal. A negyedik képen a tudósok tűzhalála látható és az, hogy Katalin könyörgésére sértetlen marad a ruhájuk, így víz helyett a tűz által nyerték el a keresztséget. Ezeket valószínűleg több, Katalin passiójára vonatkozó kép követhette.

⁹³ Szakács B. Zs.: *A Magyar Anjou Legendárium*, 153–154.

⁹⁴ Jakubovich Emil: Nagy Lajos király oxfordi kódexe, a Bécsi Képes Krónika kora és illuminátora. *Magyar Könyvszemle*, 37 (1930) 389.

⁹⁵ Toldy Ferenc szerint Máriát jegyezték el, de Dékányi Kálmán rámutatott, hogy Katalin lett a herceg jegyese. Ld. Jakubovich E.: Nagy Lajos, 388.

⁹⁶ Berkovits Ilona: A Képes Krónika és Szent István királyt ábrázoló miniatúrái. *Magyar Könyvszemle*, 62 (1938) 5–6.

⁹⁷ Csapodiné Gárdonyi Klára: Újabb adalékok a Képes Krónika történetéhez. *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve*, 1 (1973 [1976]) 184–185.

⁹⁸ Dercsényi Dezső: A Képes Krónika és kora. In: *Képes Krónika*. I–II. Budapest, 1986–1987. I. 403.

⁹⁹ Csapodiné Gárdonyi Klára: A Képes Krónika kódexének leírása, története és illusztrációi. In: *Képes Krónika*. II. 132.

jának egy bővebb verziója, amely tartalmazta misztikus eljegyzését,¹⁰⁰ ezt bizonyítja a gelencei templom Szent Katalin legendáját ábrázoló falképe is a déli oldalon,¹⁰¹ illetve még erősebb bizonyíték a bővebb legendaváltozat ismeretére Vásári Miklós – Padova-ban található – kétkötetes dekretális gyűjteménye,¹⁰² melyet 1343-ban díszítettek.¹⁰³ Ennek a címlapján Szent Katalin életéből található meg négy jelenet,¹⁰⁴ az első kettő a megtérést ábrázolja (a remeténél tett látogatást is), ami nem szerepel a *Legenda Aurea*-ban. A másik két illusztráció a keréketörés és a lefejezés jeleneteit mutatja be.¹⁰⁵ Vagyis a 14. század közepén már ismert volt Szent Katalin legendájának bővebb verziója. Viszont tejsodája miatt is összekapcsolták Szent Katalint az anyasággal, mely elem már a korai, görög nyelvű legendáiban is benne van.¹⁰⁶ Eszerint, miután Katalint lefejezték a nyakából vér helyett tej folyt. A bővebb, vagyis a misztikus eljegyzését tartalmazó legendája miatt a hajdon lányok fohászokdta hozzá férj reményében.¹⁰⁷ Lehetséges, hogy gyermekáldásért imádkozott a királyi pár Katalinhoz, hiszen története alapján megígérte, hogy minden hozzá forduló kérését tolmácsolja az Úrhoz. A Szent Katalin roueni ereklyéjénél történt huszonnégy csodából – a 11. század második felére datálható jegyzék szerint – a szent négy esetben szüntette meg a meddőséget, egyszer pedig egy menstruációs problémát is gyógyított.¹⁰⁸ Az, hogy a huszonnégy csodából öt összekapcsolható a gyermekáldással, kimagaslónak számít. Mindazonáltal a középkor folyamán Antiochiai Szent Margit vált az gyermekáldás, az anyaság és a szülés egyik fő védelmezőjévé. Már a 9. századi legendáiban megjelent az antiochiai szűz ígérete, hogy megvédi a gyermekeket, de a 12. század közepétől kapcsolták össze általánosan

¹⁰⁰ Bruce A. Beatie szerint már a 12. század elején ismert lehetett ez az epizód az európai Szent Katalin legendákban. Ld. Bruce A. Beatie: Saint Katherine of Alexandria: Traditional Themes and the Development of a Medieval German Hagiographic Narrative. *Speculum*, 52 (1977) 797. Az azonban egyelőre pontosan nem ismert, hogy a magyar legendákba mikor került bele ez az elem.

¹⁰¹ Zsombor Jékely: Saint Margaret or Catherine? Iconographical Problems of Transylvanian Wall-paintings from the 14th Century. In: Alicija Karłowska-Kamzowa (ed.): *Women in the Culture of the Middle Ages*. Poznań, 1995. 184.

¹⁰² Padova, Biblioteca Capitolare, A 25, fol. 1r.

¹⁰³ Körmendy Kinga: Padova kánonjogi doktori és kódexek az esztergomi káptalanban a XIV–XV. században. In: Jankovics József – Monok István – Nyerges Judit – Sárközy Péter (szerk.): *A magyar művelődés és a kereszténység. A IV. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus előadásai Róma-Nápoly, 1996. szeptember 9–14. La civiltà ungherese e il cristianesimo. Atti del IV Congresso Internazionale di Studi Ungheresi Roma-Napoli 9–14 settembre 1996*. Budapest–Szeged, 1998. 528.; Gerevich Lászlóné: Vásári Miklós két kódexe. *Művészettörténeti Értesítő*, 6 (1957) 133–135.

¹⁰⁴ Marosi Ernő – Beke László: *Magyarországi művészet 1300–1470 körül*. I–II. Budapest, 1987. I. 11. kép

¹⁰⁵ Szakács B. Zs.: *A Magyar Anjou Legendárium*, 153.

¹⁰⁶ Tina Chronopoulos: *The Passion of St Katherine of Alexandria: Studies in Its Texts and Tradition*. King's College London, 2006. (disszertáció) 98.

¹⁰⁷ Bálint Sándor: *Ünnepi kalendárium. A Mária-ünnepek és jelesebb napok a hazai és közép-európai hagyományvilágból*. I–III. Budapest, 1998. III. 43–45.

¹⁰⁸ Walsh, C.: *The Cult of St Katherine*, 88–91.

az anyasággal.¹⁰⁹ Tehát Magyarországon leginkább Szent Margitot és Szent Erzsébetet hívták segítségül a szülő nők,¹¹⁰ Szent Katalin patrónusi szerepkörét elsősorban nem az anyasággal kapcsolták össze, de annak része volt.

Véleményem szerint felesleges ok-okozati viszonyt feltételezni aközött, hogy Nagy Lajos Katalinnak nevezte a lányát, illetve ábrázoltatta a szentet a Képes Krónikában, mivel mindkét dolog indítéka az, hogy Nagy Lajos kifejezetten tisztelte Szent Katalint. Ez abból is gyanítható, hogy Katalin nevét viseli a székesfehérvári királyi bazilika oldalába épített kápolna,¹¹¹ ahova később maga a király is temetkezett.¹¹² A kápolna alapítása 1370 körüli időpontra, tehát Lajos lánya születésének időszakára tehető.¹¹³ A temetkezési kápolna Szent Katalin dedikációja esetében pedig nem lehet azt feltételezni, hogy a gyermekáldás elősegítése miatt lett a vértanú szűz a patrónus. Marosi Ernő úgy véli, hogy a *Képes Krónika* talán a kápolna használatára készülhetett.¹¹⁴

A *Képes Krónika* illusztrációit vizsgálva feltűnő, hogy a műben a magyar királyszenteken kívül csak két szentet jelenítenek meg, egyikük Toulouse-i Szent Lajos (Nagy Lajos születése kapcsán), a másik Szent Katalin. A szent rokonok ábrázolása viszont nem vallási, hanem tisztán politikai indíttatású volt. Érdemes azt is megjegyezni, hogy Szent Margit és Szent Erzsébet alakja hiányzik a krónikából.¹¹⁵ Ahogyan arra korábban már kitértem, a Szent Katalin fején lévő korona jelképezheti a mártírságot, de akár arra is utalhat, hogy királynőként uralkodott. Marosi Ernő figyelt fel arra, hogy feltűnő az uralkodói attribútumok megkülönböztető alkalmazása. Véleménye szerint „az uralkodás nem teljes jogszerűségét gyakran a nem fejen hordott korona juttatja kifejezésre”.¹¹⁶ Szent Lajos esetében a korona a földön van, azt szimbolizálva, hogy lemondott az uralkodásról, és helyette az egyházi hivatást választotta. Szent Katalint viszont királyi koronával ábrázolják.

Érdemes itt kitérni a krónikaszöveg és az illusztrációk kapcsolatára. A *scriptor* és a miniátor szorosan együttműködhetett a *Képes Krónika* készítésekor. A képi ábrázolás

¹⁰⁹ Wendy R. Larson: The Cults of St Margaret and St Marina. In: Samantha Riches – Sarah Salih (ed.): *Gender and Holiness: Men, Women, and Saints in Late Medieval Europe*. London, 2002. 26–27.

¹¹⁰ Orbán I.: *Ecce, iam vici mundum*, 58.

¹¹¹ „Rector capelle Ludovici regis ad honorem Sancte Katherine virginis et martyris ad latus eiusdem ecclesie Albensis fundate” Az 1458. évi oklevél regestáját, ld. Érszegi Géza: Fejér megyére vonatkozó oklevelek a székesfehérvári keresztes konvent magánlevéltárában, 1193–1542. *Fejér megyei Történelmi Évkönyv*, 5 (1971) 230.

¹¹² Lövei Pál: Az Anjou síremlékek újonnan előkerült töredékeiről. In: Deák Zoltán (szerk.): *Magyar királyi és főrendi síremlékek. Gótikus baldachinos síremlékek a középkori Magyarországon*. Budapest, 2004. 84.

¹¹³ XI. Gergely 1371-es oklevelében engedélyezett számára búcsút. Ld. Kralovánszky Alán: A székesfehérvári Anjou-sírkápolna. In: Marosi Ernő – Tóth Melinda – Varga Livia (szerk.): *Művészet I. Lajos király korában, 1342–1382*. Székesfehérvár, 1982. 172. 1. lj.

¹¹⁴ Ernő Marosi: Das Frontispiz der Ungarischen Bilderchronik. *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte*, 46–47 (1993–1994) 363.

¹¹⁵ Klaniczay G.: *Az uralkodók szentsége*, 284.

¹¹⁶ Marosi Ernő: *Kép és hasonmás művészet és valóság a 14–15. századi Magyarországon*. Budapest, 1995. 36.

a legtöbb esetben szorosan követi a szöveget, néha azonban többletinformációt hordoz, ám általánosságban igaz, hogy a képek vagy az alattuk található leírásokat vagy egyszerűen a krónika szövegét ábrázolják. A krónika genealógiai ciklusának jelentős szándéka volt az uralom eredetének a megmagyarázása: ez lehetett a nép egyetértése, az isteni akarat, idegen uralkodó kegye, stb. A címlapon Nagy Lajost ábrázolják teljes királyi pompájában, körülvéve híveivel, majd az A-iniciáléban ugyancsak a királyt ábrázolják feleségével, amint Alexandriai Szent Katalinhoz imádkozik. A P-iniciálé alakja vitatott, azonosították Krisztusként,¹¹⁷ de Marosi Ernő véleménye szerint Salamon királyt ábrázolja, ahogy a kép mellett lévő szövegből is kitűnik „Per me reges regnant, ait dominus Deus per sapientem Salomonem Proverbiorum VIIIo capitulo.”¹¹⁸ Ezután a krónika szövege a jó király erényeit ismerteti: „királyként uralkodnak, kikben megvan az igazság méltányossága, a bölcsesség világossága, a tűrés nyugalma és az irgalmasság kegyessége”, majd a jó és bölcs királyt hasonlítja össze a *tyrannosszal*. Salamon alakjának használata a bölcs király modelljeként a középkorban ismeretes.¹¹⁹ Marosi Ernő véleménye alapján „A címlap tehát – a prológus értelmezése szerint – a bölcs király jó kormányzásának ábrázolása”¹²⁰ Ez az értelmezés összekapcsolja az említett iniciálékat Szent Katalin ábrázolásával, illetve a harmadik iniciálé (az S-iniciálé) *scriptor*, Mózes vagy Petrus Comestor ábrázolásával is,¹²¹ mivel mindegyik ábrázolás a bölcsességgel kapcsolatos. A harmadik miniatúra alatti krónikaszcsoveg „Sicut scribit magister ystoriarum Genesis decimo capitulo” a történetírás tanítómesteréről ír.¹²² Akármelyik lehetőséget is fogadjuk el, az iniciálé által ábrázolt szakállas, könyvet író férfi a bölcsességet, illetve a tudományt, azon belül is a történetírást szimbolizálja, ezáltal kapcsolódik az előző két iniciáléhoz, egyben átvezetést jelent a magyarok történetét ábrázoló képekhez. Szent Katalin azért illeszkedik ebbe a sorba, mert királyi származása mellett személyét a középkorban összekapcsolták a bölcsességgel, akár csak Salamonét. A vértanú szűz legendája szerint vitában legyőz ötven filozófust, így a kultuszában hangsúlyozták a bölcsességét és a tudományokban való jártasságát: az egyetemek, diákok, tanárok, tudósok védőszentje is lett. Ő a patrónája a párizsi,¹²³ a

¹¹⁷ Csapodiné G. K.: A Képes Krónika kódexének leírása, II. 132.

¹¹⁸ SRH I. 239.; „Általam uralkodnak a királyok – szól az Úristen bölcs Salamon Példabeszédeinek 8. fejezetében”. *Képes Krónika*. II. 5.

¹¹⁹ Klaniczay Gábor: A királyi bölcsesség ellentmondásos mintaképe – Salamon. *Aetas*, 23 (2008) 1. 25–41.; Fábíán Laura: IX. Lajos bibliai királymodellje: Salamon király. *Világtörténet* (2014) 4. 579–604.

¹²⁰ Marosi E.: *Kép és hasonmás*, 49.

¹²¹ Mályusz Elemér: Krónika-problémák. *Századok*, 100 (1966) 747–749.; Tarnai Andor: A Képes Krónika forrásaihoz. In: Horváth János – Székely György (szerk.): *Középkori kútjaink kritikus kérdései*. Budapest, 1974. 203–210.

¹²² SRH I. 243.; „Mint a történetírás tanítómestere írja a Teremtés Könyvének 10. fejezetéhez.” *Képes Krónika*. II. 5.

¹²³ Thomas, A.: *Imitatio Christi*, 305.; Horváth Cyrill: *A magyar irodalom története*. Budapest, 1899. 119.; A Sorbonne pecsétjén is ő található. Ld. Louis Réau: *Iconographie de l'art chrétien*. I–III. Paris, 1958. III. 265.

prágai¹²⁴ és a pécsi¹²⁵ egyetem *artes* fakultásának.¹²⁶ A 13. század végén, feltehetően a budai kolostorban készült pécsi egyetemi beszédek Szent Katalin-napi *sermói* adalékul szolgálhattak a Képes Krónika címlapjának ábrázolásaihoz.¹²⁷ Mindhárom *sermó*ban kiemelik Katalin műveltségét, ám a 146. *sermo* kifejezetten összekapcsolja a királyi hatalmát és a bölcsességét. Ez a beszéd Salamon templomában, a frigyláda fölött álló kerub arcához hasonlítja Katalin négy erényét, amelyeket apja halála után, birodalma igazgatása közben gyakorolt. Katalinnak volt ökö, ember, oroszlán és sas arca (ez egyben utalás is a négy evangélistára), mert férfi módjára kormányzott (ökö), édesen vigasztalt (ember), az oroszlán félelmetességével megragadta és a sas éleselméjűségével igazgatta királyságát, mivel ezek a dolgok tartoznak a királyi állapothoz.¹²⁸ A *sermo* szerint Jézus, Katalin által mutatta meg bölcsességét a filozófusok elleni vitában, sőt feltárta neki bölcsességének rejtett részeit.¹²⁹

Véleményem szerint nem állja meg a helyét a fentebb említett feltételezés, hogy Szent Katalin azért szerepel a *Képes Krónika* szövegkezdő iniciáléjában, mert gyermekáldásért könyörögött hozzá a királyi pár, mivel a probléma ennél sokoldalúbb. Szent Katalin egy univerzális szent, akihez – ahogy Krisztus a legendájában is ígéri – bármely ügyben lehet fordulni, illetve történetének számos olyan eleme van, amely királyi áhítatra alkalmassá teszi: nemes származása, műveltsége, szüzessége.

A *Képes Krónika* által ábrázolt genealógiai kontinuitás nyugati előképe az V. Károly (1364-1380) francia király idején készült *Grandes Chroniques de France* és IV. Károly (1355-1378) német-római császár karlštejni fogadóterme.¹³⁰ A IV. Károly által támoga-

¹²⁴ A prágai egyetemet IV. Károly alapította 1348-ban, akinek Katalin személyes védőszentje is volt. Ld. alább.

¹²⁵ Horváth C.: *A magyar irodalom*, 119.

¹²⁶ Az egyetemi patrónus szentek Párizsban jelentek meg először a különböző nációk pecsétjein. Az *artes* fakultás egy 1275-ös rendelkezése tájékoztat arról, hogy minden nemzet csak egy szent ünnepét ünneplheti saját nációjából, ezen felül Szent Katalin és Szent Miklós ünnepét ünnepezték, mert ez a kettő az összes klerikus számára fontos. Katalin volt a filozófia és az *artes* patrónája. Padovában pedig a 15. századtól fennmaradtak az egyetemisták által írt szentbeszédek, melyeket Szent Katalinhoz és Aquinói Szent Tamáshoz írtak. Ld. Klaniczay Gábor: *Nemzeti szentek a késő középkori egyetemeken*. In: Erdei Gyöngyi – Nagy Balázs (szerk.): *Változatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére*. Budapest, 2004. 243.

¹²⁷ Madas Edit: *Középkori prédikációirodalmunk történetéből: a kezdetektől a XIV. század elejéig*. Debrecen, 2002. 136.

¹²⁸ „Habuit faciem bovis viriliter operando, hominis dulciter consolando, leonis terribiliter corripiendo, aquile subtiliter considerando. Hec enim pertinent ad statum regium” De S[ancta] Katherina. Secundus sermo. In: Eduardus Petrovich – Paulus Ladislaus (ed.): *Sermones compilati in studio generali Quinqueecclesiensi in regno Ungarie*. Budapest, 1993. 304–305.

¹²⁹ „Secundo ad ostensionem sapientie sue, quia per ipsam dixit multa verba in disputationibus subtilissimis. Nam quia in ipsa dilexit veritatem, ideo incerta et occulta sapientie sue man<ifestavit> illi, ac per hoc erat proponens sententia sermonibus permissit.” De S[ancta] Katherina. Secundus sermo, 304–305.

¹³⁰ Marosi E.: *Kép és hasonmás*, 36., 43.

tott szentkultuszok szoros összefüggésben vannak német-római császári igényeivel. Császárrá válása után (1355) ezért támogatta jelentősen a királyszentek kultuszát. Közvetlenül a német-római császárrá koronázása után Rómában Szent Vencel-oltárt alapított a cseh zarándokok számára.¹³¹ Továbbá aranyozott ezüstermát csináltatott Nagy Károly számára, újjáépíttette aacheni sírját, illetve a prágai Karlshof templomot az aacheni Münster mintájára építtette, ráadásul egyik fiát is Károlynak nevezte.¹³² 1356-ban, a császárrá koronázása utáni évben szenteltetett templomot Katalinnak Prágában.¹³³ A dinasztikus és birodalmi szentkultuszok középpontjába Karlštejnt helyezte: a vár fogadótermében megtalálható a Luxemburgi család genealógiája, valamint számos királyi származású szent ábrázolása: Oszvald, Edmund, Hitvalló Edward, Szent Lajos, Szent Zsigmond, Szent László, Szent István, Szent Imre, Nagy Károly, Szent Knut, Szent Erik, Szent Ludmilla, Csehországi Szent Ágnes, Sziléziai Szent Hedvig, Árpád-házi Szent Erzsébet és Szent Margit.¹³⁴ A karlštejni várban Szent Katalin tiszteletére egy kápolnát szenteltetett, mely császári oratóriumként szolgált. Itt megtaláljuk IV. Károly és felesége, Schweidnitz Anna portréját, amint megérintik a Szent Keresztet. A kápolna alaprajza egyébként a Sínai-hegyi Szent Katalin-monostor tükörképét adja.¹³⁵

IV. Károly számára Katalin az egyik legjelentősebb szent lett, miután 1332-ben Katalin ünnepnapján, november 25-én csatát nyert San Felicében,¹³⁶ később lányát is a szentről nevezte el. Önéletrajzában egyébként, noha a korban szokásos volt a szentek ünnepei alapján datálni, Szűz Mária mellett csak öt szentet említ: Katalint, Vencelt, Sázavai Szent Prokopot valamint Szent Györgyöt és Szent Mihályt. Azonban a két utóbbi szent használata a datálásban széles körben elterjedt volt a középkori Európában.¹³⁷ Vencel és Prokop pedig helyi, szláv szentek voltak, így Katalin mindenképpen kiemelkedett ebből a körből. Katalin ünnepét, a San Felice-i csata mellett Penede elfoglalása kapcsán is említi, mivel ezt a várat is Szent Katalin napján foglalta el.¹³⁸ Ráadásul a cseh Szent Katalin-legenda szerzője megjegyezte, hogy művét a császár kifejezett ösztönzésére írta meg. A szerző feltehetően Károlynak és családjának az udvari gyóntatója, a domonkos egyetemi tanár, Moravec János volt, aki a legendát az udvar köreihez tartozó férfiaknak és nőknek írta spirituális oktatásuk céljából.¹³⁹

¹³¹ Robert Folz: *Le souvenir et la légende de Charlemagne dans l'empire germanique médiéval*. Genève, 1973. 436–437.

¹³² Klaniczay G.: *Az uralkodók szentsége*, 265.

¹³³ Thomas, A.: *Imitatio Christi*, 294.

¹³⁴ Klaniczay G.: *Az uralkodók szentsége*, 279.

¹³⁵ Thomas, A.: *Imitatio Christi*, 295.

¹³⁶ Nagy Balázs (ford.): *IV. Károly császár önéletrajza*. Budapest, 2010. 61–63.

¹³⁷ Balázs Nagy: Saints, Names, and Identities. The Case of Charles IV of Luxembourg. In: Ottó Gecser – József Laszlovszky – Balázs Nagy – Marcell Sebők – Katalin Szende (ed.): *Promoting the Saints: Cults and Their Contexts from Late Antiquity until the Early Modern Period*. Essays in Honor of Gábor Klaniczay for his 60th Birthday. Budapest – New York, 2010. 172–173.

¹³⁸ 1340. november 25. Ld. Nagy, B.: *IV. Károly*, 194–195.

¹³⁹ Thomas, A.: *Imitatio Christi*, 293–296.

Összegzés

Dolgozatomban bemutattam, hogy Szent Katalin – legendájában hangsúlyozott – királyi származása a szent kultuszában is megjelent. Ez egyrészt az ábrázolásain, másrészt a magas rangú hívők vallásosságában is jól látható. A királyi családtagok könnyen azonosulhattak vele, ráadásul a 12–13. századtól, a női vallásosság felvirágzásával, az erényes életet élő nők egyik példájává vált a többi vértanú szűzzel együtt. Ilyen volt IV. Béla két szent leányának az esete: Szent Kinga genealógiájába beillesztették Szent Katalint, Szent Margit pedig legendájában felsóhajtott, hogy milyen szívesen lenne valamelyik vértanú szűz helyében, Szent Erzsébetre pedig mint „a másik királylány”-ra utalt Bölcs Róbert a prédikációjában.

Szent Katalin azonban nemcsak a nőknek szolgált példaként, bölcsessége, tanultsága révén, amit országa kormányzása közben is gyakorolt, a királyok számára is példa, hiszen Katalin „férfiként kormányzott”. Anjou-kori népszerűségét bizonyítják például az *Anjou Legendárium* ábrázolásai és a *Képes Krónika* szövegkezdő iniciáléja is. Véleményem szerint a utóbbiban Szent Katalin nem pusztán azért szerepel, mert a gyermekáldásban remélt tőle segítséget a királyi pár, hanem a vértanú szűz bölcsessége, uralkodói származása, illetve az Úrnál való – sikeresnek vélt – közbenjárása kifejezetten népszerűvé tette a magas rangú hívők között.

Az általam vizsgált uralkodók esetében nem lehet azt mondani, hogy köreikben Szent Katalin lett volna az elsődlegesen preferált szent. Természetesen az uralkodók számára sokkal fontosabb volt a saját dinasztikus szentjeik kultuszának propagálása, mint egy késő antik mártírszentté, akit szent rokonnak megtenni csak mesés elemek beiktatásával lehetett. Viszont éppen ezért válik érdekessé, hogy az uralkodók jelentékenyen támogatták egy olyan szent tiszteletét, aki egyrészt nem volt biblikus, másrészt nem kötődött szorosan egyik dinasztiahoz vagy királysághoz sem, a legtöbb esetben nem birtokolták az ereklyéjét s így a helyszínen kialakult, történeti előzménye sincs a kultuszának. Alexandria-i Szent Katalin népszerűségét talán éppen ennek köszönheti: egy univerzális szent volt, akinek hittek sikeres közbenjáró szerepében, illetve királyi származása és bölcsessége miatt az uralkodó réteg könnyen azonosulni tudott vele.

SAINT KATHERINE AS ROYAL PATRON

The aim of this essay is to demonstrate Saint Katherine's role as a royal patron. Katherine's royal ancestry was emphasised in her legend which appeared in her cult. The members of royal circles easily identified themselves with Katherine because of her noble status. Moreover, Katherine with the other virgin martyrs became a role model for pious women in accordance with the flourishing of female religious movements in the twelfth and thirteenth centuries. The legend writers who described the saint princesses of the Árpáadian dynasty regarded Katherine as one of the princesses' figurative and even literal models. According to the Legend of Cunegond of Poland (the daughter of Béla IV), the princess descended from the lineage of Saint Katherine. Saint Margaret, who was another saint daughter of Béla IV, longed for martyrdom. She wanted to live in the age of Christian persecution and to suffer like the virgin martyrs. The image of Katherine depicted the perfect Christian woman. Robert the Wise, in his sermons, compared Saint Elizabeth of Hungary to Saint Katherine; she was called to *altera filiiis regia*. Katherine's royal or noble status became a significant element of her legend from the twelfth century.

Katherine was also a role model for men because of the erudition which she had demonstrated while she ruled. According to the Hungarian thirteenth-century collection of sermons, the *Sermones compilati* "Katherine governed her kingdom as a man." The amount of historical sources in Hungary increased from the fourteenth century (the era of the Angevin dynasty, 1308–1382), and one can track more dedications to Saint Katherine – churches, chapels and altars. However, many of these dedications might have had Árpáadian antecedents. The two Angevin kings, Charles I and Louis the Great, played an important role in the promotion of the virgin martyrs – as they might have had personal connections to Katherine. The saint's legend was represented in the *Hungarian Angevin Legendary*. In the initial picture found in the *Chronicon Pictum*, Louis and his wife pray to Katherine, and Louis's royal funerary chapel was dedicated to her.

Of course, medieval rulers were more likely promote the cult of dynastic saints than those of late antique martyrs whose primary relics were rare in medieval Europe. Nevertheless the cult of Saint Katherine had spread widely from the High Middle Ages. She was believed to be exceptional even among other saints because of her efficacious intercessory power. The nobles and royals easily identified themselves with her because of Katherine's royal background and her wisdom.

Keywords: St Katherine, cult of saints, royal patron, virgin martyrs